

УДК 378.091.12.011.3–051

О. В. МОЛЧАНЮК, А. Ю. КОРОБОВА

ВПЛИВ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті приділено увагу педагогічній творчості та її впливу на особистість студента. Розкрито зміст понять “творчість”, “педагогічна творчість”. Виокремлено джерела педагогічної творчості, розглянуто класифікацію педагогічної діяльності викладача. Проаналізовано реалізацію педагогічної взаємодії в системі “педагог – студент”.

Ключові слова: педагогічна творчість, творчі здібності, особистість, розвиток особистості, взаємодія.

Педагогічна творчість – особистісна якість педагога, яка є невичерпним джерелом його ініціативи, активності, інновацій, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу. Там, де немає творчості в педагогічній діяльності, там немає живої душі, там педагогіка є бездітною. З давніх часів професію викладача визнають творчою, тою, що вимагає гнучкості, широти мислення, уяви. Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що поняття “творчість” в усі часи було значущим.

Питання творчості розглядалися такими педагогами, як Г. С. Сковорода, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, Д. Б. Богоявленська, К. К. Платонов та ін. Глибоке дослідження питань творчості, особливостей творчої діяльності, умов формування творчої особистості почалося на межі ХІХ та ХХ ст. Великий внесок у дослідження проблем творчості внесли Г. Я. Буш, О. М. Леонтьєв, К. С. Пігров, Я. О. Пономарьов, С. Л. Рубінштейн, О. К. Тихомиров, П. Я. Якобсон, Л. В. Яценко. Розв’язання цієї проблеми в Україні почалося з часів Ярослава Мудрого, який “залюблений у книгу, в пізнання нового, створював всі умови на землі руській щодо розвитку духовного й наукового потенціалу”. Батьком української творчої думки вчені називають Феодосія Печерського, девізом творчості якого стали слова “Віруй і пізнавай”. Прославилися своїм інтересом до питань творчості козаки, які прагнули до постійного духовного вдосконалення життя у Запорізькій Січі. Проблеми розвитку творчого потенціалу дитини, дорослої людини були в центрі уваги першого філософа України Г. С. Сковороди. Він у своїх працях підкреслював: “Єдність думок, вчинків, слова й діла, розуму й волі сприяють розвиткові всебічно розвинутої, духовної особистості, яка в подальшому буде працювати наполегливо, творчо”. На наш погляд, досягти вищезазначеного можливо за умов вивчення педагогами природних якостей особистості.

Викладацька діяльність і творчість пов’язані між собою досить щільно. Майже кожного дня викладачеві необхідно проявляти свої творчі здіб-

ності під час занять – зацікавлювати, змінювати підхід, корегувати зміст та спосіб викладення матеріалу. Ці питання розглянуто у роботах А. М. Алексюк, О. І. Гури, В. М. Гриньової, І. А. Зязюна, М. Б. Євтуха, О. М. Іонової, В. І. Лозової та ін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні впливу творчих здібностей викладача вищої школи на розвиток особистості.

Слід зазначити, що майстерним педагог стає тільки тоді, коли не обмежується знаннями з певного матеріалу, а застосовує у процесі професійної діяльності різноманітні технології, демонструє володіння прийомами та засобами навчання, вдало та вміло користується отриманим досвідом.

У педагогічному словнику творчість розглядається як “...свідома, цілеспрямована, активна діяльність людини, спрямована на пізнання та перетворення дійсності, створення нових, оригінальних предметів, витворів тощо, які ніколи ще не існували, з метою вдосконалення матеріального та духовного життя суспільства” [5, с. 351].

Аналізуючи загальні тенденції дослідження творчих здібностей, які мають місце в зарубіжній та вітчизняній психології, Д. Б. Богоявленська виділяє розуміння творчих здібностей “...як просте, максимальне вираження здібностей” і як “...специфічну здібність до творчості, яка не зводиться лише до інтелекту” [1, с. 50].

Психолог К. К. Платонов характеризує творчість як “мислення у його вищій формі, яке виходить за межі того, що потрібно для розв’язування задачі, що виникла, вже відомими способами” [11].

Якщо виділити риси, притаманні творчій особистості, то необхідно зазначити, що їй притаманна любов до тієї діяльності, якою вона займається. Тобто, щоб проявляти творчі здібності у викладацькій діяльності, педагогу насамперед повинна подобатися справа, якою він займається. Творча особистість здатна розширювати межі власного світосприйняття, бачити речі по-новому. Таку здібність педагогу слід використовувати під час професійної діяльності, а також учити цьому студентів, бо виходячи за межі формального, можна відкрити для себе багато нового. Це найвищий рівень розвитку свідомості людини, у процесі якого формуються здібності до самовдосконалення.

До ознак творчої особистості можна віднести такі риси, як винахідливість, допитливість, наполегливість, уява та незалежність.

Творчість як процес створення нового виражає конструктивну та перетворювальну працю людини, нерозривно пов’язану із його пізнавальною діяльністю, що є відображенням об’єктивного світу у свідомості людини.

На нашу думку, творчість – це діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інженерно–технологічні, управлінські чи інші інновації тощо). Необхідними компонентами творчо-

сті є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості).

Творчі здібності особистості – це синтез її властивостей і рис характеру, які відображають ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності та які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Закономірністю становлення суб'єктивності професіонала є професійна самосвідомість, професійна “Я-концепція” педагога, професійно-педагогічне самовдосконалення [2, с. 152]. У цьому контексті рушійною силою розвитку професійної творчості викладача є його суб'єктивна позиція, переконання, система цінностей, установок, мотиваційна готовність, професійна педагогічна спрямованість, а також активна та ініціативна індивідуальна діяльність, яка формується на основі власної педагогічної свідомості. Ці чинники суб'єктивної творчості функціонують як цілісність.

Педагогічна творчість викладача, звичайно, формується під час практичної діяльності, але дуже важливо постійно аналізувати свою роботу, зіставляти її результати з надбанням психолого-педагогічної науки, критично оцінювати власні успіхи, шукати причини можливих невдач, поєднувати теорію з практикою навчально-виховної роботи. Прояв творчості має прямий зв'язок із креативністю в мисленні та почуттях. У мисленні – це сприятливість до нових ідей, чутливість до проблем, гнучкість та оригінальність думки в розробці нових завдань. У почуттях під час процесу спілкування – це подолання емоційних бар'єрів, здібність керувати власними емоціями, психологічна проникливість у емоційний світ партнерів по спілкуванню.

Педагогічна творчість часто відбувається як імпровізація, за якої створення нового та його відтворення збігається у часі. Проте імпровізація ґрунтується на попередньому досвіді й нерозривна від інтуїції. Наприклад, під час проведення заняття виникає чимало непередбачуваних ситуацій (запитання від аудиторії, які вимагають негайного пояснення, уточнення та інтерпретації змісту навчального матеріалу тощо), заплановане іноді змінюється, а нове педагогічне рішення стає ефективнішим. Педагогічний успіх залежить від ерудиції викладача, глибини його професійних знань, від роботи думки, уяви й навіть від його емоційного піднесення. Тут має значення не тільки науково-теоретична підготовка викладача, а також володіння ним методикою викладання, рівень його загальної культури ведення діалогу, мистецтво педагогічного спілкування.

Педагогічна творчість – це співтворчість викладача зі студентською аудиторією. Її інструментом є інша людина, а результатом – надбання студентами розуму, почуттів і волі. Це також наближення майбутнього фахівця до самостійної творчості та відповідальності, хоча результати виявляються лише через деякий час (наприклад, у роботі колишнього студента вже як учителя).

Якщо виходити з положення, що педагогічний процес – це, переважно, взаємодія особистостей, то основним засобом впливу педагога стає він

сам як особистість, а не лише як спеціаліст, який володіє необхідними знаннями та навичками. Людські якості, вимогливість до самого себе і оточуючих відіграють вирішальну роль у його діяльності та професійних характеристиках.

Спільність природи творчості як наукової, так і педагогічної, у професійній діяльності викладача задає єдину логіку та алгоритм вирішення завдань. Проте у процесуальному відношенні педагогічна творчість має свої відмінності: педагогічна творчість більш “регламентована” у часі та просторі; результати творчих пошуків викладача оцінюються не одразу; співтворчість викладача зі студентами базується на єдності мети професійної діяльності; прояв творчого педагогічного потенціалу викладача залежить від методичного, технічного забезпечення навчально-виховного процесу; викладач повинен уміти керувати своїм емоційно-психологічним станом; організувати спілкування із студентами як творчий процес, створити умови для творчого самовираження та самореалізації [3, с. 100].

Педагогічна творчість вимагає вміння спостерігати, аналізувати, досліджувати цілісний педагогічний процес, розкривати його суперечності та рушійні сили – тому це також умова педагогічної творчості [4].

Учений-дидактик М. О. Данилов виділив три джерела педагогічної творчості. Перше – це соціальне замовлення (висока якість знань, умінь, навичок учнів, усебічний і гармонійний розвиток особистості). Друге – це практична діяльність навчально-виховного характеру, успіх якої залежить від педагогічних знахідок, загадок, відкриттів. Це сфера первинних педагогічних відкриттів і винаходів, справжнього новаторства педагогів. Третє джерело вчительської творчості – це дослідження педагогічного процесу, його змісту, форм і методів. Це теоретична й експериментальна діяльність, яка веде до нових відкриттів, дослідницького передового досвіду, наукових висновків. Умовою педагогічної творчості є інтерес, сприйнятливність, внутрішня потреба до рекомендацій педагогічної науки, досвіду раціоналізаторів і новаторів, це збіг хоча б якихось елементів, рекомендацій із власним досвідом роботи й особливо поява інноваційного мислення.

На жаль, у повсякденному житті ситуація складається зовсім по-іншому. Старшокурсники бачать викладачів як “байдужих”, “заздрісних”, “обмежених”, “панів”, “роботів” тощо, втім, помічають і тих, хто “викладається на роботі”, “насолоджується роботою зі студентами”. На їх думку, найбільш розповсюджений тип викладача у ВНЗ – це “викладач-стандарт” – знає предмет, живе своєю роботою, важкий у спілкуванні, впертий, амбіційний, не цікавий ні собі, ні студентам. За результатами досліджень [7, с. 182], на думку студентів, у викладачів слабо виражені вміння викликати та підтримувати інтерес аудиторії до предмета, спостерігати за реакцією слухачів, стимулювати їх до участі в дискусії.

Деякі науковці вважають, що лише поєднання наукової та педагогічної діяльності для викладача вищої школи є продуктивним. На думку інших, провідною є саме педагогічна діяльність, і всі види нею інтегруються

і неявно проявляються в ній [6]. Детально розробила класифікацію педагогічної діяльності викладача Н. В. Кузьміна [6]. Відповідно до цієї класифікації встановлюється п'ять рівнів її продуктивності: репродуктивний, коли педагог вміє переказати іншим те, що знає сам; адаптивний, при якому педагог у змозі адаптувати своє повідомлення до особливостей аудиторії; локально-моделюючий знання студентів, коли викладач володіє стратегіями навчання, що дають змогу визначити педагогічну мету, поставити завдання, розробити алгоритм їх вирішення і використати педагогічні засоби залучення студентів до навчальної діяльності; системно-моделюючий знання студентів, коли педагог володіє стратегіями формування системи знань, вмінь і навичок з дисципліни в цілому; системно-моделюючий діяльність і поведінку студентів, при якому педагог вміє перетворити свою дисципліну в засіб формування особистості студента, його потреб у самовихованні, самоосвіті і саморозвитку.

На думку Г. У. Матушанського та Ю. В. Цвенгер, якщо прийняти цю класифікацію за основу, то слід зазначити, що переважна більшість викладачів вищої школи знаходиться на перших двох рівнях продуктивності педагогічної діяльності, що, на наш погляд, є несумісним із поняттям "творчість".

Характерною ознакою педагогічної діяльності є варіативність, відсутність жорсткої детермінованості подій. Від викладача постійно вимагається діяти одночасно в декількох "вимірах": прогнозуванні подальших подій, поточному спонтанному реагуванні, співвіднесенні прогнозу з фактичним ходом подій, внесенні корективів, ретроспективному аналізу. Взаємодіючи зі студентом, викладач має передбачити його можливу реакцію, реалізувати цей прогноз через безпосередню взаємодію, постійно співвідносити з ходом цієї взаємодії ті тенденції, що передбачалися.

Основний зміст його професійної рефлексії становить ретроспективна оцінка відповідності очікувань з фактичною реалізацією. Таким чином, кожен поточний момент діяльності педагога здійснюється як безперервна проекція і зіставлення майбутнього й минулого.

На думку С. Д. Смирнова, професіоналізм викладача ВНЗ у педагогічній діяльності виражається в умінні бачити й формулювати педагогічні завдання на основі педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їх вирішення [10, с. 273].

Із вищезазначеного зрозуміло, що для реалізації та розвитку педагогічної творчості необхідні певні умови, такі як: а) розвиток педагогічної інтуїції, яка властива тільки досвідченим педагогам з великим досвідом, знаннями і розвиненими педагогічними почуттями; б) готовність до імпровізації; в) формування індивідуального стилю, тому що важливим критерієм передового досвіду є новизна й оригінальність. Інші критерії передового педагогічного досвіду (актуальність, зв'язок з педагогічною наукою, результативність, оптимальність) також є необхідними умовами успішної педагогічної творчості. Зрозуміло, що не кожне новаторство (відкриття і ви-

находи) в педагогіці є передовим педагогічним досвідом (наприклад, “урок без учителя”, кіно-урок, “урок проводить учень” не можна вважати передовим педагогічним досвідом – це новації).

Переважною більшістю авторів підкреслюється важливість організації взаємин між учасниками педагогічного процесу на основі захопленості спільною творчою діяльністю [6]. Важливу роль відіграє стиль професійно-педагогічного спілкування викладача зі студентами як сукупність індивідуально-типологічних особливостей педагогічної взаємодії.

В умовах прискорення науково-технічного прогресу в усіх сферах діяльності зростають вимоги до інтелектуального й морального потенціалу людини, до її загальної культури. Суспільство все більше має потребу в людях із високим рівнем розумового та морального розвитку, готових до безперервного розширення свого кругозору, підвищення професійної кваліфікації.

Процес засвоєння викладачем педагогічних цінностей відбувається на індивідуально-творчому рівні. У процесі засвоєння цінностей педагогічної культури, особистість здатна перетворювати, інтерпретувати їх, що визначається як особистісними якостями викладача, так і характером його науково-педагогічної діяльності. Цілком імовірно, що педагогічна культура стає сферою творчого додатка та реалізації педагогічних здібностей особистості. Впливаючи на інших, особистість створює себе, визначає власний розвиток та реалізує себе в діяльності.

Робота педагога базується на досвіді попередників. Очевидно, що педагог-творець дивиться глибше, розширює межі діяльності та не обмежується стандартами, такі педагоги вносять у науку нове, перетворюючи педагогічну діяльність.

Як показує практична діяльність, молоді фахівці в галузі педагогіки більш схильні до творчого прояву, ніж педагоги з великим професійним стажем. Хоча прояв педагогічної творчості у молодих викладачів нерідко пов'язаний із методом проб і помилок, проте не є безпідставним. Справжніх результатів можна досягти, оволодівши педагогічною майстерністю.

Педагогічною майстерністю є діяльність педагога на рівні зразків та еталонів, перевірених часом і практикою багатьох поколінь. Майстерність не пов'язана зі стажем роботи педагога. Якщо педагогічна майстерність – це процес, який базується на старому досвіді, то педагогічна творчість – це завжди пошук нового, для себе та інших.

Основним завданням освітньої установи є виховання гармонійно розвиненої самостійної особистості, яка буде здатна плідно працювати за своїм професійним спрямуванням в умовах постійного технічного прогресу. Слід зазначити, що виховувати особистість здатен лише педагог, який вважає особистістю себе. Тільки так він зможе побачити в студенті якості, властиві творчій особистості, допомогти їх розвинути, сприяти інтелектуальному розвитку, обміну емоціями та соціальними цінностями.

Проблема взаємодії в системі “педагог – студент” займає важливе місце в сучасній психолого-педагогічній науці. Продуктивність виховної

дії викладача, її творчий внесок в особистість студента – складний і сумлінний процес, що вимагає гармонійного контакту викладача й студента. Результатом ефективної взаємодії є формування у студентів здатності до управління своєю діяльністю, самим собою як суб'єктом, перетворюючи навчання в корисний процес: підвищення мотивації, “Я-концепції”, самопізнання, вміння робити вільний вибір і відповідати за нього.

Як центральний компонент взаємодія фактично пронизує весь процес навчання. Взаємини викладача й того, хто навчається, цікавили багатьох педагогів та психологів (А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін.) Це питання викликало інтерес ще на початку розвитку педагогіки як науки (Я. Коменський, А. Дістервег, Й. Герbart, В. Лай, Ж. Піаже та ін.). З положення про формувальний вплив педагога на особистість, яка розвивається, про необхідність вчителям активно і свідомо будувати свою поведінку починається відлік теоретичних і прикладних досліджень у галузі педагогіки вищої школи.

Вирішення проблеми взаємовідносин педагогів і студентів вимагає застосування знань з області філософії, соціології, психології і педагогіки. Все це зумовлює багатоаспектність розгляду цих проблем. Безпосереднім поштовхом до цілеспрямованого наукового вивчення взаємодії стала очевидність факту недосягнення запрограмованих цілей за умов пасивності та відчуженості студента як учасника процесу навчання. Існування феномена взаємодії “педагог – студент” у процесі навчання теоретично визначається багатьма авторами. Для його визначення використовують різні категорії, такі як “педагогічна взаємодія”, “педагогічне спілкування” тощо. Взаємодія виступає одночасно і як сторона спілкування, і як форма організації діяльності.

Перетворення людського індивіда в творчу особистість відбувається в процесі соціалізації, тому головними завданнями викладача є передача студенту тих моральних цінностей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Якщо ж студент не засвоює позитивного соціального досвіду, не може адаптуватись до зразків поведінки та вимог педагога, то процес соціалізації порушується, а особистість стає соціально дезадаптованою або девіантною.

Отже, педагогічна творчість викладача – це трудомісткий процес, що формується під час практичної діяльності педагога та є співтворчістю викладача та студентської аудиторії за допомогою реалізації комплексу педагогічних умов з метою виховання гармонійно розвинутої самостійної особистості, яка буде здатна плідно працювати за своїм професійним спрямуванням в умовах постійного технічного прогресу.

Висновки. Педагогічна творчість є важливим компонентом діяльності викладача. Роботу педагога можна оцінити, визначивши рівень його творчого ставлення до своєї діяльності. Педагогічна творчість проявляється через взаємодію викладача та аудиторії, а однією з цілей є наближення майбутніх фахівців до самостійної творчості. Як сукупність індивідуально-типологічних

особливостей педагогічної взаємодії важливу роль відіграє стиль професійно-педагогічного спілкування викладача зі студентами. На сьогодні існує глибока проблема взаємодії педагога та студента, тож творчий внесок викладача в особистість студента – складний і трудомісткий процес, що потребує гармонійного контакту викладача та студента. Метою такого контакту є створення необхідних умов для самореалізації студента як майбутнього фахівця.

Список використаної літератури

1. Богоявленская Д. Б. Б 74 Психология творческих способностей : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Д. Б. Богоявленская. – Москва : Академия, 2002. – 320 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / під ред. В. Т. Бусела. – Київ : Перун, 2002. – 1440 с.
3. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методичні та теоретичні аспекти / Н. В. Гузій. – Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
4. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И. Ф. Исаев. – Москва : Академия, 2002. – 208 с.
5. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского. – Москва : Политиздат, 1985. – 431 с.
6. Лузина Л. М. Формирование творческой индивидуальности учителя в педвузе / Л. М. Лузина. – Ташкент : Фан, 1986. – 96 с.
7. Матушанский Г. У. Основные характеристики психолого-педагогической подготовки и переподготовки преподавателя высшей школы на современном этапе / Г. У. Матушанский // Психологическая наука и образование / Г. У. Матушанский, Ю. В. Цвенгер. – Москва : Изд-во МГУП, 2001. – № 2. – С. 27–31.
8. Микитюк Г. Ю. Взаємини викладачів і студентів як чинник становлення особистості майбутнього вчителя : дис. ... канд. психол. наук / Г. Ю. Микитюк. – Київ : НПУ ім. Драгоманова, 2003. – 215 с.
9. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко. – Київ : НПУ, 2003. – 267 с.
10. Основи педагогічної творчості вчителя : навчально-тематичний план і програма курсу для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів / укл. С. О. Сисоєва, В. І. Барко, І. В. Бушовський та ін. – Київ : КДП, 1991. – 32 с.
11. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий / К. К. Платонов. – Москва : Высшая школа, 1984. – 147 с.
12. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / С. Д. Смирнов. – Москва : Академия, 2001. – 304 с.
13. Юрченко В. І. Оптимізація взаємин у системі “студент-викладач” / В. І. Юрченко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 3. – 120 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2014.

Молчанюк О. В., Коробова А. Ю. Влияние творческих способностей преподавателя высшей школы на развитие личности студентов

В статье уделено внимание педагогическому творчеству и его влиянию на личность студента. Раскрыто содержание понятий “творчество”, “педагогическое творчество”. Выделены источники педагогического творчества, рассмотрена классификация педагогической деятельности преподавателя. Проанализирована реализация педагогического взаимодействия в системе “педагог – студент”.

Ключевые слова: педагогическое творчество, творческие способности, личность, развитие личности, взаимодействие.

Molchaniuk O., Korobova A. The Influence of High School Teacher's Creativity on the Development of Students' Personality

In this article attention is paid to pedagogical creativity and its impact on the student's personality. The content of the concepts of "creativity", "pedagogical creativity" is revealed. The sources of pedagogical creativity are identified, the classification of pedagogical activity of the teacher is considered. The implementation of pedagogical interaction in the "teacher – student" system is analyzed.

The author believes that a pedagogue becomes skillful only when he doesn't limit himself with knowledge of a definite material but uses different technologies, demonstrates the ability to use different methods and techniques in a process of professional activities, uses the experience he got. In the article it is mentioned that the driving force of development of teacher's professional art is his subjective position, beliefs, values, attitudes, motivational readiness, professional pedagogical orientation, as well as active and proactive individual activity which is based on his own teaching consciousness. The author believes that important role is played by the style of professional pedagogical teacher communication with students as a set of individual-typological features of educational interaction. The author thinks that pedagogical skills of the teacher are the activity level samples and standards, and practice of many generations. Skillfulness is not associated with the experience of the teacher. If pedagogical skills are a process which is based on the old experience then pedagogical work is always a new search to yourself and others. The author believes that nowadays there are serious problems in interaction between a teacher and student, that's why creative contribution into the student's personality is a difficult and time-consuming process that requires the harmonious contact of teacher and student. The purpose of such contact is to create conditions which are necessary for the fulfillment of the student as a future professional.

Key words: *pedagogical creativity, creativity, personality, personality development, communication.*